

Відгук
оф. екземпляр
Зв. оц. ДФ ДР.
Голові спеціалізованої
ради ДФ ДР Сер. 051.013
Іванів
Сидоренко

Голові спеціалізованої вченої ради
ДФ 64.051.013
Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна
61022, м. Харків, майдан Свободи. 4.

Відгук

опонента, завідувача відділу соціально-політичних процесів Інституту соціології НАН України, доктора соціологічних наук, старшого наукового співробітника Резніка Олександра Станіславовича на дисертаційну роботу Артеменко Анни Броніславівни «Мілітарна ідентичність у контексті соціальної (ре)адаптації ветеранів АТО/ООС», що подана на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 05 – Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 054 – Соціологія.

Актуальність теми дисертації. Дослідження мілітарної ідентичності ветеранів війни у контексті їхньої адаптації до цивільного життя є актуальним завданням для країн, які пов'язані з інтенсивними військовими конфліктами. У світовій літературі бракує соціологічних досліджень мілітарної ідентичності саме учасників бойових дій та їхнього подальшого пристосування до цивільного середовища. Від того, яким чином колишні воїни повернуться до спокійного і розміреного життя, залежить не лише стабільність суспільства, але й соціальна основа обороноздатності країни. Для України ця проблема є вкрай болісною, оскільки боротьба за національний суверенітет досі триває. Відтак поповнення лав захисників Вітчизни залежить від того, яке постмілітарне майбутнє буде в українського громадянина у разі його залучення до війська.

Сучасні дослідження здебільшого зосереджені на проблемах зайнятості та безробіття демобілізованих ветеранів АТО/ООС. Однак існує потреба розширення множинних контекстів соціального пристосування ветеранів до цивільного життя, а саме багатьох інших об'єктивних та суб'єктивних чинників успішного переходу учасників бойових дій до цивільного життя.

Обґрунтованість і достовірність одержаних результатів і висновків роботи не викликає сумнівів, оскільки вони забезпечені емпіричною перевіркою за допомогою авторської методики вимірювання мілітарної ідентичності.

Опитування охопило достатню кількість ветеранів АТО/ООС, які більше півроку провели в цивільному середовищі після повернення з лав армії. Це дало змогу авторці виявити взаємозв'язок між формами мілітарної ідентичності ветеранів АТО/ООС та різним ступенем їхньої соціальної (ре)адаптації. Цьому передувала кропітка робота по теоретико-методологічному обґрунтуванню соціологічної концептуалізації транзиту мілітарної ідентичності. Крім цього, авторкою була розроблена оригінальна система показників та рівнів соціальної (ре)адаптації ветеранів АТО/ООС.

Наукова новизна результатів, одержаних авторкою, є безсумнівною, оскільки у наявній науковій літературі відсутні ґрунтовні відомості про пов'язаність мілітарної ідентичності ветеранів із об'єктивними та суб'єктивними чинниками, які супроводжують людину з початку залученості на військову службу та після демобілізації.

Можна відзначити найбільш важливі наукові результати, які мають безперечну наукову новизну:

- запропоновано соціологічну методику вимірювання мілітарної ідентичності ветерана, яка дозволила зафіксувати три типи ідентичності, котрі розрізняються за спрямованістю ідентифікації, змістом військового досвіду, ступенем емоційної, професійної та статусної пов'язаностей з армією, лояльністю до мілітарної культури, поширеністю військових практик та екзистенційною оцінкою армійської служби;

- встановлено, що формування *стійкого типу* мілітарної ідентичності ветеранів АТО/ООС пов'язане з ідеалістичними мотивами добровільного вступу до лав армії, тривалим терміном перебування в зоні бойових дій, інтенсивним та травматичним бойовим досвідом, відсутністю власної родини та дітей; *ситуативний тип* мілітарної ідентичності пов'язаний з прагматичними мотивами добровільного вступу до армії або у зв'язку з мобілізацією, соціально зрілим віком рекрутування, середнім терміном перебування у зоні бойових дій, неінтенсивним бойовим досвідом, перебуванням у шлюбі та наявністю дітей; *несформований тип* мілітарної ідентичності пов'язаний з прагматичними

мотивами добровільного вступу до армії або у зв'язку з мобілізацією, соціально зрілим віком рекрутування, невеликим терміном перебування в зоні бойових дій або в армії, незначним бойовим досвідом, перебуванням у шлюбі та наявність дітей;

- доведено, що серед різновидів травматичного досвіду найбільший вплив на формування типів мілітарної ідентичності ветеранів АТО/ООС мають «досвід споглядання смерті товаришів/противників», «участь у бойових діях», «потрапляння у критичні ситуації із загрозою для життя»; найменший – «досвід власних поранень», «досвід споглядання смерті цивільного населення»;

- виявлено, що ветеран(к)и АТО/ООС зі стійким типом мілітарної ідентичності мають переважно низький рівень соціальної адаптованості до цивільного середовища; ветеран(к)и із ситуативним типом мілітарної ідентичності здебільшого мають середній рівень соціальної адаптованості; ветеран(к)и із несформованим типом мілітарної ідентичності переважно мають високий рівень соціальної адаптованості.

Практичне значення отриманих результатів, перш за все, полягає в тому, що результати дисертаційної роботи можуть бути використані при розробці та викладанні навчальних курсів: «Військова соціологія», «Теорія соціальної адаптації», «Соціологія молоді» тощо. У роботі зібрані практичні напрацювання західних науковців щодо різних методик вимірювання мілітарної ідентичності та соціальної адаптації, які стануть у пригоді в якості навчальних матеріалів. Думаю, у майбутньому авторці потрібно обов'язково опублікувати ці матеріали як методичний посібник, який стане в нагоді не лише студентам, магістрам чи аспірантам, але й буде важливим взірцем для досвідчених науковців.

Крім цього, авторська методика виявлення рівня соціальної адаптації ветеранів до цивільного середовища та методика вимірювання рівня мілітарної ідентичності ветеранів впроваджено в Департаменті праці, соціальної та сімейної політики Житомирської обласної державної адміністрації в сфері соціальної роботи з ветеранами АТО/ООС.

Дисертація є кваліфікаційною науковою працею, яка має суттєве наукове і практичне значення, виставлена авторкою для публічного захисту, її зміст свідчить про особистий внесок авторки в науку, який полягає у вирішенні актуальної науково-практичної задачі.

Робота є завершеним дослідженням, результати якого викладені у цілком логічній послідовності, та оформлена відповідно з вимогами Міністерства освіти і науки України. Мова роботи є технічно грамотною, а стиль подання інформації є лаконічним, термінологія цілком відповідає тематиці наукового дослідження.

Результати роботи є новими і не містять запозичень з наукових робіт інших авторів. Авторка надала посилання на всі роботи, що стосуються особливостей проведених нею досліджень. Вважаю, що робота повною мірою відповідає вимогам академічної доброчесності і не містить академічного плагіату.

Повнота викладення основних результатів дисертації в опублікованих працях. Зміст дисертації повністю відображений у наукових статтях у провідних фахових виданнях. Зокрема, результати дисертаційного дослідження викладено у 21 наукових працях, з них 5 статей у фахових наукових виданнях України, 1 стаття в науковому періодичному виданні інших держав, які входять до Організації економічного співробітництва та розвитку та/або Європейського Союзу, 1 розділ у колективній монографії, 3 праці в інших наукових виданнях, 11 тез у матеріалах наукових конференцій.

Дискусійні положення та зауваження. При загальній позитивній оцінці представленого дисертаційного дослідження, виникла потреба уточнення деяких наукових положень дисертації.

1. Зокрема, не зовсім зрозуміло, для чого показники, які мали відповідь тільки «так» або «ні», було закодовано за допомогою значення «5» для відповіді «так» та значення «1» для варіанту відповіді «ні» (с. 149). Більш доцільним для показників з такими варіантами відповідей було б перекодування у дихотомну шкалу «1 – так; 0 – ні». Так само не зрозуміло, як

задля кореляційного аналізу було перекодовано показник сімейного стану, де крім ствердної і негативної відповідей, є варіант «перебуваю у цивільному шлюбі» (с. 145).

Для зручності у Додатках варто було б навести саму анкету дослідження і відповідну таблицю з перекодуваннями.

2. Для перевірки гіпотез в емпіричній частині дисертаційного дослідження використовується кореляційний аналіз (коефіцієнти кореляції Пірсона та Спірмена). Однак у тексті зустрічаються вирази, в яких описується аналіз впливу певних чинників на мілітарну ідентичність та соціальну адаптацію (с. 7-8, 169, 171, 193-194, 225). Звичайно пов'язаність певних феноменів може означати причинність і вплив одного з них на інший. Кореляційний аналіз із визначенням спрямованості цього зв'язку вважається коректним за умови, коли обидві змінні мають неперервні або порядкові шкали. Для визначення впливу незалежних змінних на залежну бажано було б скористатися регресійним аналізом, коли серед незалежних змінних є показники з номінальними (дихотомними) шкалами. Але водночас, хочу зазначити, що навіть застосування регресійного аналізу суттєво б не змінило результати дослідження. Бо, як свідчить досвід, зафіксовані чіткі кореляції безумовно у такій же конфігурації проявилися б у регресійних рівняннях.

Зважаючи на високий рівень емпіричного дослідження та достатньо виразні результати, в якості побажання можу порекомендувати скористатися регресійним аналізом для майбутнього представлення результатів у високорейтинговому журналі (Q1, Q2), який входить до наукометричних баз Scopus/Web of Science. Із власного досвіду знаю, що висвітлення нетипових проблем охоче приймаються у західних журналах та мають високий шанс для опублікування.

Загальні висновки. Дисертаційна робота Артеменко Анни Броніславівни є завершеною науковою роботою, в якій вирішені поставлені наукові задачі. Отримано нові наукові результати, які в сукупності дозволили втілити загальну наукову мету – виявити взаємозв'язок між формами мілітарної ідентичності

ветеранів АТО/ООС та ступенем їхньої соціальної (ре)адаптації до цивільного життя.

Зміст дисертаційної роботи відповідає спеціальності 054 – Соціологія, відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. №40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертацій» і «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії» (постанова Кабінету Міністрів України від 6.03.2019 р., №167), а її авторка Артеменко Анна Броніславівна заслуговує присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 05 – Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 054 – Соціологія.

Офіційний опонент:

доктор соціологічних наук,
старший науковий співробітник,
завідувач відділу
соціально-політичних процесів
Інституту соціології НАН України

Резнік Олександр Станіславович

Підпис Резніка О.С. підтверджую:
Вчений секретар
Інституту соціології НАН України

Малюк Андрій Миколайович

«23» 04 2021 р.

